
Bu Ülkenin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı

Osman AYDOĞAN*

Editör: Mustafa Kemal ŞAN, 2022, *Bu Ülkenin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı*, Tezkire Yayınları, 1. Baskı, s. 375, Ankara- ISBN: 9786059835329

Günümüzde gittikçe yaygınlaşan kabullerden biri de akademik çalışmaların pratik uygulamalarla desteklenmesinin kamusal olumlu işlevleridir. Bir anlamda entelektüel bir sorumluluk alanı olarak görülen kamusal, Bourdieu'nun deyişiyle "world making" (dünya kurma) türleri arasında hem toplumsal hem de kültürel anlamda ilişki kurmayı gerekli kılmaktadır. Bu eylemi gerekli kılan yapının nedeni, farkları ortaya koyabilmek ve incelenen nesneye göre entelektüel sorumluluğu tamamıyla yerine getirebilmek arzusudur (Bourdieu, 2016: 29). İşte Erol Güngör de entelektüel tanımlamasında kamusal ön planda olan ve sorumluluğu bağlamında çalışmalarını tüm hayatı boyunca yürütmüş bir isim olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik Güngör, yine Bourdieu'nun tabiri ile hakim sınıf içinde tabi olan bir "çifte bağlılık" (Swartz, 2015: 308) yerine tahakküm ilişkisinin dışında konumlanabilmiş ve ideal olan entelektüel sorumluluğa yönelebilmiştir. İsmi güncel kalmasını sağlayan da ilgilendiği kültür, din, milliyetçilik, toplumsal değişme gibi konuları bir tahakküm ilişkisi dışında ve akademik kimliğinin yanında kamusal entelektüel sorumluluğuyla ele alabilmesidir. Güngör'ü özgün ve güncel bir konuma taşıyan epistemolojik ve metodolojik tarzı her türlü ideolojik bağlılıktan ve determinist anlayıştan uzak kalabilmiştir. Güngör ayrıca sosyal psikoloji alanının ülkemizdeki öncü isimlerinden biri olmasının yanında disiplinlerarası çeşitli makale, yazı ve çevirileriyle sistemli

---

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü, aydogan@sakarya.edu.tr, ORCID:0000-0001-9308-9654

bir düşünce sisteminin taşıyıcısı olmuştur. Ülkemizde geniş bir ilgi görmeye de başlayan Güngör'ü ve düşünce sistemini tanımak hem tarihsel hem de güncel konularda birçok açmaza çözüm olabilecek ipuçlarını barındırmaktadır. Bu anlamda oldukça büyük bir boşluğu doldurabilecek bir çalışma olan bu derleme çalışma Güngör okuyucuları için zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır. Şan'ın "bu toprakların çocuğu" olarak ifade ettiği Güngör, kitapta birbirinden farklı ve Güngör'e yakın, onun düşünce sistemini en iyi şekilde değerlendiren kişilerce ele alınmış ve Güngör'ün arzusuna uygun olarak tenkit edilerek anlatılmıştır.

Güngör'ün disiplinlerarası yönüne uygun olarak Mustafa Kemal Şan'ın editörlüğünü üstlendiği *Bu Ülkenin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı* 2022 yılında Tezkire Yayınları tarafından basılmıştır. Başta edebiyat ve din sosyolojisi, kimlik, çokkültürlülük, sosyal sermaye ve göç gibi konularda çalışmalar yürüten Şan'ın Güngör hakkında da çalışmaları mevcuttur. Kendisinin bu ilgisi Güngör hakkında belki de en kapsamlı çalışmalardan birinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Güngör'ün farklı yönlerine ışık tutacak şekilde yer alan 12 yazıdan oluşan kitapta Güngör'ün düşünce sistemini en iyi aktaracak isimlerin seçilmesine özen gösterildiği anlaşılmaktadır. Kitapta yer alan Şan'ın takdim yazısında da bu isimlerin hangi kriterlere göre seçildiğine ve titizliğin ön planda olduğuna dikkat çekilmektedir. Şan'ın da belirttiği gibi Mehmet Genç ve Doğan Cüceloğlu'nun 2021 yılında vefat etmesi derin bir üzüntüye sebep olmuştur. Her ikisi de alanlarında verdikleri kıymetli çalışmaların yanında Güngör'e olan yakınlıkları ve dostlukları bilinmektedir. Ancak Mehmet Genç ne yazık ki üzerinde çalıştığı yazısını tamamlamaya muvaffak olamadan aramızdan ayrılmıştır (s. 9). Bununla birlikte Cüceloğlu'nun vefatından kısa bir süre önce yazıyı göndererek kitapta yer almasını sağlaması çalışmaya derinlik yanında bir anlam da katmaktadır. Cüceloğlu'nun şahitliğinden de anlaşılacağı üzere Güngör'ün ilk gençlik yıllarında seçkin bir kültürel muhite sahip olması onu kültür ve fikir noktasında bir geleneğin aktarıcısı konumuna yerleştirmiştir. Özellikle düşünsel ve ideolojik kamplaşmanın yoğun olduğu bir dönemde yaşaması ve çalışmalarını bilimsel ve kamusal sorumluluk çerçevesinde yürütmesi onun duruşunu gösteren birer kanıt niteliğindedir. Kendisini tanıyan ve anlatan herkesin ortak kanaatini yansıtan çok yönlülük temelini tevarüs ettiği kültürel ve düşünsel gelenekten almaktadır. Şan'ın takdim yazısında da belirttiği gibi "Çevresinde onunla tanışıklığı ya da teşrik-i mesaisi olan herkes kendi devrinde bir edebiyat hocasıyla oturup en az onun kadar edebiyat bahsinde, tarih hocasıyla oturup en az onun kadar tarih bah-

sinde ilmî seviyede konuşabilen çok boyutlu bir entelektüel ufka sahip olduğuna şahitlik etmektedir” (Şan, 2022: 10).

Güngör’ün ilgilendiği konuları döneminin yaygın sosyal bilimler anlayışı dışında bir yaklaşımla ele alması elbette onun epistemolojik ve metodolojik özgünlüğünü göstermektedir. Ancak onun özgünlüğü sadece bununla sınırlı değildir. Güngör ayrıca döneminde yoğun olarak görülen “yabancılaşmış aydın” profilinden de oldukça uzak kalarak her zaman kendi kültür dünyasının tikelliğini göz önünde bulundurmıştır. Yine Şan’ın belirttiği gibi “İster ilim adamı ister sanatçı olsun bazı insanlar kendilerinden önceki geleneği kıymetlendirerek tevarüs edip onu kendi amelleriyle en üst seviyede temsil etmek ve günün ilmî ve kültürel şartlarına göre yeniden kurmak için çalışıp daha sonra da bu son derece değerli varlığı kendinden sonrakilere emanet ederek tarihteki yerlerini alırlar” (s. 11). Güngör de buna uygun olarak toplumsal konuları belirli bir geleneğin üzerine inşa ederek tarihsel bir perspektifte, yaygın olan determinist bakış açısının dışında analiz etmiş ve toplumsal gerçekliğimizin biricikliğini sonraki nesillere aktarmıştır. Dönemin ideolojik ve kutuplu düşünsel ortamı içinde Güngör’ün tikelik vurgusu toplumsal mesuliyetin en cesur örneklerinden biri olarak günümüze kadar gelmiştir. Vefatından 40 sene sonra gerçekleştirilen bu çalışma Güngör’ün özgün akademik ve kamusal kimliğinin anlaşılması ve tevarüs ettiği kültürel geleneğin sürekliliği açısından oldukça değerlidir. Güngör’ün düşüncelerinin anlaşılmasında geniş bir perspektif sunacak yazarların ve yazılarının bir araya geldiği bu kitap aynı zamanda “çifte bağımlılık”ın yoğun olarak yaşandığı 1960-80 yıllarının objektif ve geniş bir değerlendirmesine imkân tanımaktadır.

Takdim yazısından sonra kitapta yer alan ilk çalışma “*Din ve Toplumsal Değişmeler Ekseninde Türk Modernleşmesinin Eleştirisi*” (s. 19-62) başlığıyla Mustafa Kemal Şan ve Adem Bölükbaşı’na ait. Başlıktan da anlaşılacağı üzere çalışma Güngör’ün en çok ilgilendiği konulardan olan din, Batılılaşma, modernleşme, toplumsal değişme ve kültür değişmesi gibi konulara odaklanmaktadır. Güngör’ün düşünce sisteminin temel taşlarını oluşturan bu konular yazarlar tarafından derin bir tarihsel analize tabi tutulmuştur. Analizde dikkat çeken nokta ise Güngör’ün bu konuları yoğun olarak tartıştığı İslamın *Bugünkü Meseleleri* ve İslâm Tasavvufunun Meseleleri gibi akademik düşüncelerinin yer aldığı kitapların yanında biyografisine de yer vererek bir değerlendirme yapılmasıdır. Güngör’ün akademik çalışmalarının zenginlik kaynağını da oluşturan yetişme ortamının da bağlama dahil edilmesi yazıyı oldukça derinlikli bir yapıya kavuşturmuştur. Yazıda özellikle çevirileri üzerinden Güngör’ün Marksizm

karşıtı düşüncelerinin açıklanması önemlidir. Yazarların da üzerinde durduğu gibi Güngör'ün çevirdiği Sanayileşmenin Kültür Temelleri (John U. Nef'ten) ve İktisâdî Gelişmenin Merhaleleri (W. W. Rostow'dan) gibi kitaplar o dönemde Avrupa'da ve Türkiye'de kimi entelektüel çevrelerde pek revaçta olan Marksist yaklaşımların aksi yönde açıklamalar getiren kitaplardır. Erol Güngör'ün bu Marksizm karşıtı yaklaşımlara yönelmesi, hem Türkiye'deki sosyo-politik ortamla ilgilidir hem de onun din olgusuna bakışını şekillendiren bir tavidir" (s. 21). Zira Güngör dine bir ideolojik yanulsama olarak yaklaşan Marksçı görüşün karşısında onu bir değerler manzumesi olarak görür ve toplumsal dayanışma açısından oldukça önemli bir konuma yerleştirir. Şan ve Bölükbaşı'nın da yerinde tespitiyle Güngör'ün dine bakışı Marksizm'in karşısında ve Durkheimcı ve Weberci çizgiye yakın bir konumda yer almaktadır. Güngör'ün dine olan bu değerci ve dayanışmacı yaklaşımı onu döneminin yaygın kabullerinin karşısında konumlandırmıştır. Onun yaygın epistemolojik ve metodolojik kabul-lerin karşısında konumlanması sadece din konusuyla sınırlı değildir. Güngör aynı zamanda modernleşme konusunda da özgün bir eleştirel bakış açısı getirmiştir. Kendisinin profesörlük tezi olarak yazdığı Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar isimli çalışmasından hareketle onun modernleşme analizini ele alan yazarlara göre Güngör'e göre insanların sahip oldukları değerler sistemi onların ahlaki davranışlarına bir şekilde yön vermektedir. Bu nedenle değerler sosyal ahlak üzerinde doğrudan bir belirleyiciliğe sahiptir. Güngör'ün bu araştırmasında değerler konusunda oldukça dikkat çeken sonuçlarından biri ise "dinî değerlerin diğer değer türlerine göre en geri planda kalmış olmasıdır ki Güngör bu değişimi modernleşme sürecine bağlamaktadır. Ancak araştırmanın örnekleme, yaş, eğitim durumu ve bunun gibi faktörlerin de bu sonucun alınmasında etkili olduğu belirtilebilir. Erol Güngör ahlâkın sosyal boyutunu ele alırken millî ahlâkı toplumun ortak olarak paylaştığı normlar ve kıymetler şeklinde tanımlar. Bu norm ve kıymetler sisteminin de sadece formel eğitim yoluyla değil cemiyetteki hayat tarzının bir parçası olarak verilebileceğini savunur. Ayrıca Güngör için yeni bir ahlâk düzeninin tesis edilmesi, kültür ve medeniyet meselesinin bütünü içerisinde düşünüülerek halledilmesi gereken bir sorundur" (s. 48). Bu bağlamda Güngör'e göre karşımıza çıkan sorun Türk cemiyetinin medeniyet seviyesi ve değerleri arasında var olan çelişkidir. Bu çelişki ise modernleşme sürecinde Batılı toplumların gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan "yaşam tarzlarının" doğrudan ithal edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Yazarlara göre buradaki temel mesele "Güngör'ün de belirttiği üzere tıpkı her milletin kendine has

bir kültüre sahip olması gibi her milletin kendine has bir ahlâk sistemi geliştirmesinin lzmudur” (s. 49). Güngör’e göre Türkler nasıl modernleşme öncesinde kendine has bir ahlak sistemi oluşturabildiyse modernleşme sonrasında da yeni şartlara uygun ve daha önemlisi özgün bir ahlak sistemi geliştirebilecek bir yeteneğe sahiptir. Sonuç olarak yazarların hem Güngör’n Türk modernleşmesine bakışta kullandığı yöntemi hem de Mümtaz Turhan’ın 1958 yılında “garblılaşmanın/modernleşmenin neresindeyiz?” sorusunu sorarak yaptığı Türk modernleşmesi eleştirisinden Güngör’n nasıl etkilendiği ve bunu kendi analizine nasıl yansıtıldığını ele aldıkları alışma, Güngör’n düşünce sisteminin geniş ve eleştirel bir değerlendirmesini sunmaktadır.

Kitapta yer alan ikinci yazı Erol Güngör’ Anarken (s. 65-70) başlığı ile Doğan Cüceloğlu’na ait. Güngör’n hem okul hem de mesai arkadaşı olan Cüceloğlu’nun kısa ancak derinlikli yazısı şan’ın takdim yazısında da belirttiği gibi hatıra niteliğinde satırlardır ve “Güngör’ akranı olan bir bilim adamının gözünden tasvir eden bu hatıralar onun gençliğinden itibaren kendini nasıl yetiştirdiğini çarpıcı biçimde ortaya koymaktadır” (s. 12). Cüceloğlu’nun Güngör ile altı yıldan fazla aynı odayı paylaşması ona dair yeterince gözlem yapmasına imkân tanımıştır. Kendisinin de aktardığı üzere Güngör, “ne istediğini keşfetmiş, çok donanımlı, olgun biriydi. Osmanlıcaya hakimdi, notlarını eski harflerle ve çok hızlı alıyordu ve hem edebiyat hem de dini konularda zengin bir bilgi birikimine sahipti” (s. 65). Güngör’n bu yönü Cüceloğlu’nun kendisine olan hayranlığını ve şaşkınlığını arttıran en önemli özelliği olmuştur. Cüceloğlu’na göre Güngör’n bilgisinin derinliği ve kapsamı oldukça şaşırtıcı olmasının yanında onun olgunluğunun da bir yansımasıdır. Ayrıca onun üretkenliği üzerine yaptığı vurgudan ve “o cevapları bulmuş, bilen birinin sakinliği içinde” (s. 66) oluşundan bahseden Cüceloğlu’nun onunla aynı odayı paylaşırken onun zenginliğinin daha çok bilincinde olmayı istediğini aktarması Güngör’n eserlerinin kıymetini bir kez daha göstermektedir. Cüceloğlu’nun Mehmet Genç ile olan dostluğunu ve Genç’in řu sözlerini aktarması bizlere Güngör’n çevresi için ne kadar değerli olduğunu gösteriyor: “Erol öldükten sonra sanki beynimin yarısını kaybettim ve bu kaybolan kısım hiçbir zaman telafi olmadı. Yerine koyacak hiçbir şey bulamadım” (s. 68). Cüceloğlu’nun kısa ancak doğrudan gözleme dayalı bu hatırat niteliğindeki yazısı çalışmaya ayrı bir zenginlik kazandırmıştır.

Çalışmadaki nc yazı Güngör’n çalışmalarında etkisini oldukça hissettiren hocası Mümtaz Turhan’ın bir diğer asistanı olan Yılmaz zakpınar’a ait. Erol Güngör’n Kültür ve Medeniyet Anlayışı (s. 71-

88) başlığını taşıyan yazıda Özakpınar, Güngör'ün kültür ve medeniyet konusundaki görüşlerini analiz etmektedir. Şan'ın aktardığı gibi yazı daha önce Özakpınar'ın Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler adlı eserinde neşredilmiş ve önemine binaen, yazarının izniyle bu kitaba da dahil edilmiştir. Güngör'ün ve Özakpınar'ın asistanı oldukları Mümtaz Turhan'dan beslendikleri ve yakın bir mesai geçirdikleri düşünüldüğünde yazının önemi artmaktadır. Ancak beslendikleri kaynaklar benzer olsa da düşünsel anlamda aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte Özakpınar'ın kapsamlı tenkidini içeren yazı Güngör'ün düşüncelerinin nesnel değerlendirilebilmesi için önemlidir. Özakpınar'ın da aktardığı gibi "Erol Güngör, eleştirel değerlendirmeye ve bilimsel sınamaya geçecek nitelikte bir fikir insanı, büyük bir düşünürdür. Fakat bir düşünürün büyüklüğü, onun yanılmazlığından ileri gelmez" (s. 76). Özakpınar'a göre Güngör'ün "medeniyetten kastedilen şey aslında kültürdür" cümlesi basit bir terminoloji meselesi değil kavramsal ayırım meselesidir ve çalışmada ortaya konan medeniyet ve kültür ilişkisini belirleyen kavramsal yapıya her türlü olgunun yorumlanmasında bağlı kalınırsa çelişkiler ve belirsizlikler ortadan kalkar. Bu bağlamda "Erol Güngör'ün kültür ve medeniyet anlayışının eleştirel incelenmesi, onun fikirlerinin, maksadına uygun olarak anlaşılmasına katkıda bulunacaktır" (s. 84-85). Sonuç olarak Özakpınar Gökalp, Turhan ve Güngör'ün düşüncelerinden ve yönteminden büyük ölçüde istifade ettiğini ancak kültür ve medeniyet bahsinde vardığı sonuçların onlarınkinden farklı olduğunu izah etmektedir. Kitapta dördüncü yazı ise Türkiye'de İlim ve Üniversite Sorunu: Erol Güngör Perspektifinden Bir Tahlil (s. 89-110) başlığıyla Tahsin Görgün'e ait. Türk-İslam düşüncesine yönelik çalışmalarıyla bilinen Görgün'ün yazısı Türkiye'de bilim ve üniversite sorununu Güngör'ün düşünceleri bağlamında değerlendirmektedir. Görgün'e göre 12. Yüzyıl ile günümüz Türkiye'si ve İslam Dünyası açısından düşünüldüğünde ilim olarak kabul edilip öğretilenler arasında bazı esaslı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farkların nasıl ortaya çıktığı sorusu kadar bu farkların ortaya çıkardığı sorunlar da günümüz Türk düşüncesinin önemli meseleleri arasındadır. Görgün yazısında bu önemli meseleye Güngör'ün bakış açısıyla bir cevap aramaktadır. Ona göre "Erol Güngör meseleyi bu şekilde ortaya koyup tartışmasa da onun genel yaklaşımı ilim meselesini, ki bu, aynı zamanda Türkiye'de genel olarak Üniversite ve Milli Eğitim meselesi demektir, müzakere etmek için önemli bir perspektif sunmaktadır" (s. 96). Güngör'ün zamanında işaret ettiği söylemlerin günümüzde sanki güncellenmiş haline şahit olduğumuzu belirten Görgün'ün yazısı "Türk Üniversiteleri ile Türk

Milli Kùltürü arasındaki irtibatı kurmak ve bunu bir sistem haline getirmek” (s. 107) konusunda Güngör’ün düşüncelerinin önemini bizlere göstermektedir.

Kitabın beşinci yazısı Dönemin Şartlarının Düşüncelerini Bütünüyle Şekillendiremediği Bir Entelektüel: Erol Güngör (s. 111-134) başlığıyla Kurtuluş Kayalı’ya ait. Yazının en önemli vurgusu Güngör’ün Batı düşüncesinden beslenmesi çeviri metinlere tâbi olduğunu değil sadece onlardan yararlandığını ve nihayetinde ancak Türk toplumunun sosyal ve kültürel gerçekliğinden yola çıkarak ilim ve fikir üretilebileceğini göstermektedir. Güngör’ün entelektüel anlamdaki farklılığı ve özgünlüğünün onun teoriye verdiği önemin yanında toplumun sosyal gerçekliğinin fark edilmesi hususundaki ısrarından kaynaklandığını belirten Kayalı’ya göre o derinlikli ve döneminin şartlarına ve kabullerine teslim olmamış bir entelektüeldir. Dönemin düşünsel ortamına dair de geniş bir bilgi sunan yazı Güngör’ü döneminin konteksi içinde değerlendirmesi açısından oldukça fazla katkı sunmaktadır. Yerel-Nesnel Bir Bilim İnsanı ve Milletın Organik Aydını Erol Güngör (s. 135-164) başlığını taşıyan altıncı yazı Murat Beyazyüz ve Erol Göka’ya ait. Güngör’ü tefekkür tarihimiz içinde tipik aydın-entelektüelin dışında değerlendiren yazarlar “milletin organik aydını” adlandırmasının somut örneğinin Güngör olduğunu ifade etmektedir. Güngör’ün klasik aydın-entelektüel profilden sadece söylem ve üslupla değil akıl yürütmeye de ayrıldığını belirterek onun bilimsel, fikirsel, tarihsel birikimini yerellik ve nesnellik bağlamında değerlendiren yazarlar onun tüm çalışmalarının daya iyi bir dünya arayışı için olduğunu altını çizmektedir. Yazarlara göre “geleneğın tarafını tutan milletın organik aydınının bu tarafgirliği, ideolojik değil ontolojik bir tarafgirliktir; gelenek onun varlığa bakışının şekillendiği rahimidir. Milletın organik aydınının tarafgirliği, onun diğer geleneklere düşman olmasını gerektirmez; onlarla diyalojik bir temastan, onlardan öğrenerek geleneğın (kendisinin) ufkunu genişletmekten yanadır; bu yüzden geleneğe karşı nispi bir mesafe koyarak eleştirel olmayı da elden bırakmaz” (s. 162). Güngör tam da bu nedenle organik, yerel ve nesnel bir aydın-entelektüel olarak dönemindeki diğer isimlerden ayrılmaktadır. Kitabın yedinci yazısı Bedri Gencer tarafından kaleme alınmıştır. Yazı İslâmcılık ile Milliyetçilik Arasında Erol Güngör (s. 165-214) başlığıyla Güngör’ün düşünce sisteminin temel taşlarına odaklanmaktadır. Güngör’ün düşüncelerinin oluşumuna odaklanarak onun “ideolojik katılıktan, ifrat ve tefritten uzak, mutedil, müstakim çizgisinin” sadece karakteriyle değil yetiştii ortamla da ilgili olduğunu belirten Gencer’e göre milliyetçi-mukaddesatçı’ denen zengin bir muhafazakâr

muhitte yetişmiş ve fikriyatının değerlendirilmesinde ana mesele, milliyetçiliğin İşl mcılıkla, millî kültürün din ve dille münasebetidir (s. 183). “Gencer’in tezine göre Güngör, bizatihi seküler olan kültür kavramını kabul ederek İşl mcılıktan seküler milliyetçiliğe geçmek zorunda kalmıştır. Ancak Gencer’e göre Gökalp de Güngör de diğer birçok Cumhuriyet Dönemi aydını gibi “sekülerleşmenin ‘sünnetten kültüre’ geçiş” anlamına geldiğini fark edememişlerdir” (s. 14). Ancak yine Gencer’e göre Güngör, asıl hitap ettiği milliyetçi kesim tarafından anlaşılamadığı gibi ideolojik önyargılardan dolayı İşl mcı kesime de yabancı kalmıştır (s. 209). Bu anlamda Gencer’in  alışması Güngör’  anlamak için farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Kitabın sekizinci  alışması Fahri Yetim tarafından Sosyolojik Milliyetçilik Açısından Erol Güngör (s. 215-244) başlığıyla kaleme alınmıştır. Yetim’e göre Güngör milliyetçiliği bir fenomenden ziyade sosyolojik bir zeminde ele almıştır. Onun sosyal bilimlerin tüm imk nlarını kullanarak Türk toplumunun modernleşme sürecinde geçirdiği değişim ve dönüşüm sorunlarına eğilerek kapsamlı ve analitik  z mlmeler yaptığını belirterek Güngör’ n Türk toplumunun tarihsel devamlılığı içinde anlama ve değerlendirme konusunda tutarlılık seviyesi en yüksek aydınlardan biri konumuna getirdiğini belirtir. Nihayetinde Güngör, Türkiye’nin geleceği açısından hayati bir mesele olarak görünen toplumu ve memleketi tanımadaki yeterlilik konularında sahici bir referans oluşturması nedeniyle hala önemini korumaktadır. Muhafazak r Milliyetçi Olarak Erol Güngör (s. 245-278) başlığını taşıyan dokuzuncu yazıda ise Tefvik Erdem, Güngör’ n milliyetçilik anlayışındaki farklı bağlamlara odaklanmaktadır. Ona göre Güngör, Türk milliyetçiliğinin muhafazakâr kanadı için g c l  bir alan oluşturmuştur. Güngör’ n çok katmanlı bir yapıya sahip bir milliyetçilik anlayışında muhafazakâr katmanın ağırlığı olduğunu belirten Erdem’e göre bu durum her Şeyden önce kültürel muhafazak rlığı siyasi bir doktrin biçiminde tesis etme olarak tanımlamaktadır, bu yüzden de onun yaklaşımını “milli kültürün modern imkanlarla geliştirilip yayılmasını” önemseyen muhafazakâr bir milliyetçilik olarak görebiliriz.

Kitaptaki onuncu  alışma Türkiye’nin Laiklik Deneyimi ve Erol Güngör’ n Eleştirileri (s. 279-312) başlığıyla Mustafa Kemal Şan’a ait. Çalışmada laiklik sürecinde Türkiye’nin özgül deneyimi Türk modernleşmesi bağlamında ele alınmıştır. Şan, modernleşme sürecinin ana çizgisini belirleyen laiklik olgusunu Güngör’ n eleştirileri üzerinden analiz etmekte ve onun din-laiklik ekseninde oluşan yabancılaşma ve kültürel parçalanmışlık çıkarımını günümüz açısından değerlendirmektedir. Çalışma Güngör’ n temel ilgi alanlarından olan din ve top-

lumsal değişme üzerine düşüncelerine dair geniş bir tarihsel ve eleştirel perspektif sunmasının yanında güncel bir değerlendirme imkânı da sunmaktadır. Kitabın on ikinci çalışması ise aynı konunun daha spesifik bir noktasına odaklanmaktadır. Adem Bölükbaşı'nın Soğuk Savaş Dönemi Türkiye'sinde Din Eğitimi Sorununa Dair Tartışmalar (s. 313-344) başlığı taşıyan yazısı Güngör'ün, Türkiye'de hala güncel bir tartışma konusu olan din eğitimine dair görüşlerinden hareketle bağlamsal bir çerçeve sunmaktadır. Bölükbaşı'nın da vurguladığı gibi Güngör, bu konuda kendi dönemine göre oldukça liberal bir bakış açısına sahiptir. O "dinin agresif ve ideolojik laiklik yorumunun baskısı altında olduğu bir din-devlet ilişkileri modelinin hürriyetçi laiklik anlayışına ve temel hak ve özgürlüklere uymadığını vurgulamıştır (...)

O, din eğitimini sadece gündelik pratik ihtiyaçları karşılamaktan ibaret gören basitleştirici anlayışla ulaşılamayacak bir hedefe işaret etmektedir: "her şeyden önce bir tefekkür ve ilim meselesi olan" din alanında var olan otorite boşluğunun doldurulması" (s. 340). Kitabın son yazısı ise İslâm Tasavvufunun Meseleleri: Değişken, Kaynak, Pratik (s. 345-366) başlığıyla Bilal Yamak'a ait. Çalışmada ağırlıklı olarak Güngör'ün İslam Tasavvufunun Meseleleri adlı eseri üzerinden hareketle onun tasavvuf hakkındaki tahlili ve Güngör'ün de arzu ettiği anlamda tenkidi yer almaktadır. Eserin "pratik amaç" ve "ihtiyaca binaen" kaleme alındığını ifade eden Yamak'a göre eser Güngör'ün kendisi tarafından tashih edilemeden, yeni kaynaklar ile zenginleştirilmeden günümüze kadar gelmiştir. Bize düşen ise "ele aldığı meseleleri tesbît, tasvîr, tahlil ve dahi tenkîd edip diğer efkâr ile terkîb etme hususundaki mahâretini yazdıkları ile alenen ispatlamış bir mütefekkir" (s. 345) olan Güngör'e karşı borcumuzu ödemek yani onu tenkit ederek geleceğe aktarmaktır. Çalışma da bunun seçkin bir örneği olarak kitapta yerini almıştır.

Güngör, çok erken sayılabilecek bir yaşta aramızdan ayrılmıştır. Ancak geride bıraktığı eserlerle kısa ömründe semereli bir isim olarak günümüze kadar güncelliğini korumaktadır. Akademik kimliği yanında entelektüel ve kamusal kimliği ile meseleleri değerlendiren ve tenkit temelinde özgün bir bakış açısıyla ele alan Güngör yaşadığı dönemin yaygın kabullerinin dışına çıkabilmiş ender isimlerden biridir. İhmal edilen konuları tek boyutlu ele almaktan ziyade derin bir tarihsel ve sosyolojik analize tabi tutması, köklü bir geleneğin taşıyıcısı ve aktarıcısı olması, disiplinlerarası çeşitli makale, yazı ve çevirileriyle Güngör, geride bir düşünce sistematığı bırakmıştır. Bu bağlamda Güngör'ün düşünce sisteminin anlaşılması ve tenkit edilerek aktarılması noktasında bu kitap oldukça önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Güngör'ün ilgilendiği olgu, kavram ve alanlarla ilgili geniş bir literatür

sağlayan bu kitap aynı zamanda eleştirel yazılarla birlikte kendisine uygun bir epistemoloji ve metodolojiyi sağlamaktadır. Ayrıca kitapta çalışmaları yer alan yazarların titizlikle, Güngör'ün düşüncelerinin anlaşılmasını sağlayabilecek isimlerden seçilmesi onun güncelliğini korumasına katkı sağlayacaktır. Şan'ın Yılmaz Özakpınar'dan aktardığı gibi Güngör "zekâsının, engin karihasının, ilminin ve tecrübesinin büyük eserini, Magnum Opus'unu" (Özakpınar, 2007;. Şan, 2022) yani şaheserini yazmadan aramızdan ayrılmıştır. Ancak bu çalışma Güngör'ün teori ve sosyal gerçeklik bağlamında oluşturduğu eleştirel perspektife dair yazılarla onun engin zihnine, ilmine ve tecrübesine yani Magnum Opus'una bizleri yaklaştırmaktadır.

Kaynakça

- Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi*. Metis Yayınları.
- Özakpınar, Y. (2007). *Kültür ve Medeniyet Üzerine Denemeler*. Ötüken Yayınları.
- Şan, M. K. (Ed.). (2022). *Bu Ülkenin Meselelerine Dair Bir Erol Güngör Kitabı*. Tezkire Yayınları.
- Swartz, D. (2015). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*. İletişim Yayınları.